

Tannleger i litteraturen

Glimt fra norsk litteratur

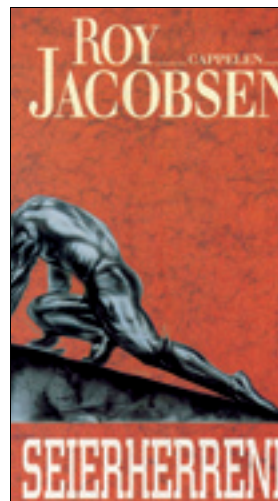
I følge ferske spørreundersøkelser scorer tannlegene høyt på tilfredshetskriterier som empati, kommunikasjonsevne og faglig dyktighet (1). Det er imidlertid uklart hvordan svarene skal tolkes, for publikum har alltid hatt mye å utsette på tannleger, men ofte med ett unntak: deres egen.

Hvordan presenteres så tannlegerollen i norsk litteratur? Finner man paralleller til ukebladenes legehelter, eller gjenfinner man den ikke altfor begavede, borgerlige medløperen fra amerikansk underholdningsindustri? Det hender kunstnerne tar igjen for sin egen tannlegeskrek, sies det fra sakkyndig hold. Eller som den kjente NRK-mannen Arthur Klæbo innledet med da han holdt foredrag for studentene på gamle Tannlegehøgskolen: «Alt eg veit om tannlækjarar, er at det dyrt og vondt.» Utgangspunktet for en litterær framstilling av tannlegen er derfor ikke det beste.

OLA BAUER • Noe i denne gaten møter man i «Humlehjertene» av Ola Bauer, der den unge, blakke og desillusjonerte jeg-personen beskriver sitt møte med tannlegestudentene i Paris tidlig i 1960-årene (2). Han kjenner én av dem fra før og forsøker å få kontakt for å låne penger. «Boremannskapet», «rotfylingsaspirantene», «- de som kom inn på torturlinja i Paris», eller «rød-kinna 25-åringer som skråler bortover St. Germain» er ikke akkurat æresbetegnelser fra forfatterens side, men så er jo også hele boken røff i tonen. Løsningen for Bauers jeg-person ligger i at han blir studentenes «forsøksdyr» for god betaling, etter at en av dem «har iført seg det obliga-

toriske tannlegeuttrykket, lett bekymra, men samtidig kalkulerende» og har vurdert «brakkmarka» som velegnet for formålet. Tannlegestudentene i Paris mangler pasienter.

Den påfølgende beskrivelsen av hvordan studentenes og professorens (instruktørens?) aktiviteter på klinikken oppleves, kan godt gå inn som pensum i pasientpsykologi: «- setter meg i stolen, får noen tusen watt i øya og lukker dem som strutsen som gjemmer hue i sanda og tror den er trygg. Det er jeg ikke. Noen brekker opp kjeften min. Sekundet etter kryper det et utall fingre, pinsetter og spel inn mellom tenna mine» - «Alle skal pirke borti hvert høl med sin personlige sonde - ». Etter tre timer lister pasienten seg nedover mot Seinen på valne bein og reflekterer over det han har vært med på. «Tannlegesyndromet fra barneåra slår ut for fullt, skoletannlegens mishandling Norge rundt. Det slipper aldri. Han ser for seg at en dag vender alle tannlegestudentene hjem og «- over hele landet presser heverne borene direkte på de sitrende nervene i de store rot-høla, røsker ut jeksler og hogger sprøytene i rødt tannkjøtt, hundretusener av skjelvende bakhuer lener seg bedende mot bløte tannlegemager, ser hårete underarmer gjennom tåreflimmeret og hører hermetiske stemmer der oppe hvor solen skinner i en ørken av hvitglødende smerte - alle betaler,

millioner av kroner i rein takknemlighet over å ha blitt plaget, tusen takk, tusen takk, det er den reine omfavnelsen mellom torturist og offer og ingen spør etter kvitteringer for da veit de åssen det går neste gang.»

ROY JACOBSEN • Roy Jacobsen er også innom skoletannlegen med koloritt fra 1960-årene i sin generasjonsroman «Seierherrene» (3). Denne gangen er det fra barne-

skolen på Sinsen:

«- tannlegen er damoklessverd nummer én i en syv års norsk grunnutdannelse, - døra til klasserommet går nemlig bare plutselig opp mens du sitter med salmeversene dine - knakk knakk - og inn kommer en hvit frakk, et spøkelse fra det syvende purgatorium. - I djevelens favntak, med sola midt i trynet, mens Heksa - hun heter selvfølgelig Heksa - begynner å stable verktøy i gapet ditt, tørrbor av den gamle typen der snorene slår rundt som gamle sykkelkjeder på rustne nav, du fester grepet om bakkettarmen, fester grepet og beholder det, et av barndommens mest solide grep, spør du meg, det lukter brent bein, brente nerver, brent barn - lyden av knadd amalgam i venstre øre, sigarettrukt på nyvaskede fingre, du får en ring trødd rundt jekselen, dytta godt ned i tannkjøttet - noen vattruller stappes opp rundt gommene dine ... men det er ikke alt, for du lever i en tid da tannlegestanden har klart å innbille 90 prosent av befolkningen at det er noe galt med tannstillingen deres, - og Heksa sender deg til en tanntekniker i Pilestredet som fyller gapet ditt med gips, som setter ringer - en avart av den typen du fikk av Heksa da hun skulle

fylle – på de to bakerste jeksleene i overmunnen din – permanent – fester en bøyle til dem, drar bøylen rundt hele gliset ditt og forsyner den med to skarpe kroker midt foran så du kan hekte på nattreguleringen han gir deg, en garottlignende plastbelagt sak som du knytter rundt nakken hver kveld og faen meg sover med! Ja, du gjør det.

I tre år sover du med dette svineriet i kjeften og rundt hue, og det koster tusenvis av kroner...» Andre varianter av kjeveortopedien beskrives slik: «Jannik fikk gjerde rundt hele gapet, ring på hver jævla tann. Harald bare nattregulering, en turkis variant av det utstyret som lå og fløytt i tannglasset til bestefatteren oppe i Nord-Norge, den måtte brytes på plass ... og festes med kjevelås, små strikker som ble oppbevart i en rosa boks – øverst i medisinskapskapet».

Roy Jacobsen ytrer ikke mer om tannlegerollen i Seierherrene, men barndommens erfaringer minnes han tydeligvis godt. Boken er publisert i 1991. Inntrykkene ligger ikke langt fra skremser hos skoletannlegen som gjenfortelles av mange pasienter den dag i dag. Noen av oss var jo skoletannleger i 1960-årene og husker slitet med snortrekk, tørrboring og ekstraksjon av 6-årsmolarer. Det er ikke godt å vite hvem som var mest nervøs, en nyutdannet tannlege på pliktjeneste eller den vesle sjuåringen, når en nedkariert 6-årjeksle skulle fjernes. Men det var vel sjuåringen som fikk varig men av det.

DAG SOLSTAD • Dag Solstads gymnaslærer, som omhandler tidlig 1970-tall, er heller ikke fri for stikk til tannlegerollen (4). Den unge gymnaslæreren er kommet til Larvik og beskriver klassen han møter med atskillig ironi og på den heseblesende måten som er karakteristisk for Solstad. «Der satt de da med alle sine armer og bein, og, til tross for det oppvarma klasseværelset, de fleste i tjukke klær, som svære gensere, ja, til og med militærjakker, ... Og borte ved vinduet, og ellers spredt jamnt over dette klasseværelset den ungdommen som hadde bestemt seg for å arve gode gamle Norge, og som alt nå hadde be-

stemt seg for å studere på NTH, NHH, BI eller medisin på et dertil egnet universitet, eller det verste av alt: som allerede hadde bestemt seg for å bli tannlege, sånn som den sosiale streber Harald Nilsen, som plukka min undervisning som han plukka poeng, putta det inn i seg, for å spytte det opp som poeng til examen artium, og jeg må si det er med

stor glede jeg har lest at fluoren er i ferd med å ta knekken på tannpina i Norge, for derved, forhåpentligvis å gjøre tannlegene fattigere.»

Både Bauer og Solstads jeg-personer synes å være farget av den politiske venstresiden i de turbulente 1960- og 70-årene i sin karakteristikk av tannlegen. Forakten for det borgerlige skinner godt gjennom, mens beretningen tillagt Roy Jacobsens skolegutt mer

reflekterer opplevelsen av det å være ung pasient prisgitt skoletannlegen. Forfatteren unner seg likevel et spark til tannlegestanden med hensyn til kjeveortopedi og kostnader.

JAN JACOB TØNSETH • Apropos venstresiden. Går man tilbake til den politiske venstresiden i 1930-årene så finner man et besynderlig utslag av trang til konformitet, også når det gjaldt tannsettet, hos forfatteren Jan Jacob Tønseth (5). Hans tittelperson, Hilmar Iversen, er en ung kommunist som skal delta i den spanske borgerkrigen. Hans desillusjonerte beretning gjenfortelles mange år etterpå. Men den gang følte han seg utaford fordi han egentlig var akademiker og uten proletær bakgrunn, til forskjell fra kameratene. Han måtte, som de andre, gjennom innledende legeundersøkelser i Albacete. «Så ble vi veid og målt. Så ble tennene tellet. Mine tenner var proletære nok. Når det kom dit hen, var jeg i alle fall som de andre». Hilmar er fra Nord-Norge, men har ikke fått armbåndsdsur og gebiss i konfirmantgave som mange andre, sier han.

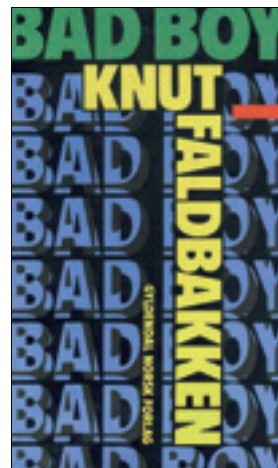
Det har nok likevel gått litt tid mellom tannlegebesøkene. «Mens jeg studerte i Oslo, gikk jeg en dag til tannlegen. Det dreide seg om min siste tannpine. Han rotfylte tannen. Han trakk fem andre. Jeg kunne trengt en gassmaske sa tannlegen. Legen i Albacete hevet ikke et øyenbryn. Noen la sogar gebisset på bordet».

Med andre ord: i dette miljøet var det verdifullt å ha dårlige tenner!

Dette korte glimtet fra 1930-årene sier vel ikke så mye om hvordan tannleger ble oppfattet. Men det minnet meg om en «fad» som oppsto blant radikale studenter ved Harvard-universitetet, der jeg var stipendiat tidlig på 1970-tallet: Da var det «in» å gå rundt med fortenner med tydelige approksimale kaviteter. Takke meg til dagens

kapitalistiske tannsmykker. Men dette var altså ikke en litterær verden.

KNUT FALDBAKKEN • Mer opp mot vår tid ligger handlingen i en roman av Knut Faldbakken fra 1988 (6). Her forekommer en tannlege Johnson, rollemodell og gammel venn av bokens hovedperson: patruljefører, russeformann, preseterist, handballspiller. «– en strålende, uoppnåelig mannsfigur som lyktes med alt der jeg selv var dømt til å mislykkes: hvor gjerne skulle jeg ikke selv ha prestert en god Examen Artium og studert til tannlege for å innfri mine foreldres store forhåpninger til mine akademiske prestasjoner! Men det greide jeg jo ikke.» Her kunne det ligge an til et helteepos med tannlege Johnson i hovedrollen – eller en ironiserende utvikling av karakteren. Men det blir ingen av delene. I løpet av boken forvandles tannlegen tilsynelatende til en fetert kjevekirurg, som ikke lenger vil ta mot sine gamle pasienter, så til en finansmogul, hvor det flotte venterommet og skiltet egentlig bare er et slags akademisk skalleskjul. I samme stil for-

vandler den velstelte forværelsesdamen seg til egentlig å være en mann, som etter hvert innleder forbindelse med bokens hovedperson ... og så videre i kjent faldbakkenstil. Selvsagt går det ikke bra verken for hovedpersonen eller tannlege Johnson, men nedturen er ikke spesifikt knyttet til tannlegerollen. Figuren tapes av syne og man står igjen med to inntrykk: en beskrivelse av hvordan det føles å være avvist som pasient og en oppfatning av at tannlegen betraktes som en vellykket samfunnsborger, altså ikke særlig oppsiktsvekkende i vår sammenheng.

JOHAN FREDRIK GRØGAARD • Hva ytrer så tannlegenes egen representant i norsk romanlitteratur, Johan Fredrik Grøgaard, om tannlegerollen? Veldig lite. I hans roman «Dyvekes grav» er riktignok hovedpersonen tannlege, men det er nok bare et kjent utgangspunkt for det forfatteren vil skildre (7). Tannlege Mandt kunne antagelig vært en 50-åring fra bymiljø med et hvilket som helst borgelig yrke. Men når han går gjennom ukebladene på venterommet fabulerer han om å skrive fortellinger med tannlegen i helterollen: «Om den lille ekspeditrisen som hadde det så trist og ensomt, men hun bar på en vakker drøm: hun elsket så tappert, men håpløst (trodde hun) den distingverte tannlegen, som hun konsulterte hver tredje uke for sin smule tannsten eller – gid, det må da være noe her, det iser ... ».

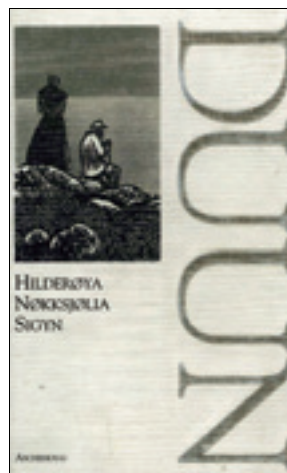
Herværende forfatter kan ikke huske å ha hatt slike drømmer, men fikk et gjenkjenningens kick av en liten passus der tannlege Mandt leter etter et stem-pel: «Han roter i skrivebordsskuffen. Det var ikke så propert at det gjorde noe: utskrevne kulepen-ner, binders, gamle kvit-teringer, herreløse rønt-genbilder, julekort og noe lommerusk. Innerst inn fant han... ».

OLAV DUUN • Så den eldste til slutt: Olav Duun. I 1913 utgav han en roman, «Sigyn», som hadde sin forløper i en annen roman «Nøksjølia» utgitt i 1910 (8). Tittelpersonen Sigyn følges gjennom et liv med mye motgang: født og oppfos-

tret som et uønsket barn i et bondemiljø på kystbygda i Namdalstrakten, kjærlighetsløs og besatt av hevntanker, manipulerende og beregnende, men også med dårlig samvittighet. Gjennom beretningen får hun kontakt med tannlegen Rosendal, en bykar som opptrer både som ferierende jakt deltaker og etter hvert som hennes tannlege. Man må reise med lokalbåt i timevis for å komme til byen der han har kontor, men «ei gamal syndstraff», tannverken, driver henne: «Ho gjekk og småpintes med han om dagen, det var inga sak, men når han sette til om natta var det rådløst – denne kvitgloande sylen som borar og spinn inni sjølve mergen på ein, borar og veks, utan å høre jamring eller skrik, gløder og veks til ein spikar, til en bolt så diger at han sprenger tanngarden, sprenger heile hovudet og driv ein til å rase opp etter vegg». Kan man ane at Duun selv har hatt tannverk?

Sigyn kommer omsider i tannlegestolen til Rosendal og opplever det slik: «Han råkete henne med dei mørkblå auga... Så djupt eit augnekast.... Så brei over panna og tunnvangane. Det var med ei underleg frysing ho gav hovudet sitt over til han. Ho kunne ikkje for det, men det auka for kvar gongen: og det var mange gonger ho måtte opp til han. – Dyre Rein, tenkte ho, når han rørte henne; denne handa var slik mørkhærd og sterk, og rar.

Her ser det jo ut som tannlege Mandts fantasier fra 1960-årene om tannlegen som litterær drømmeprins er virkelig het allerede 50 år tidligere. Men det er nok ikke Olav Duuns hovedintensjon. Han har bruk for en fremmed, litt byfin figur i forhold til den trege og trauste bonden som er Sigyns mann. Eller som Arnulf Øverland formulerer det i sin bok om Duun (9): «Og nu kommer den chevalereske Rosendal med sit anstrøk av romanhelt til at symbolisere for hende

den lykke, som skjæb-
nen har forholdt
hende». Men det blir
med drømmen. Sigyn
kan likevel leve med sin
skjebne, eller som Duun
legger i munnen på
mannen hennes: «Ein
trong ikkje vera so luk-
keleg». Sigyn fra Nøkk-
sjølia er for øvrig dra-
matisert av Otto Hom-
lung ved Nord-Trønde-
lag Teater. Men der er
tannlege Rosendal tryl-
let bort og funksjonen
som Sigyns drømmeob-

jekt overtatt av en annen. Kunstnerisk frihet heter det visst.

Uansett utgangspunkt, ingen kan lese Duun uten å bli fanget både av forfatteren og språket hans. Fra sitt utgangspunkt på Jøa i Namdalen flyttet han til Holmestrand, der han slo seg til oppe på Rambergfjellet med en unik utsikt over Oslofjorden. Huset hans står der den dag i dag (Figur 1 og 2). Han klatret hver dag den bratte geitestien til og fra skolestua nede ved sjøen, der han var lærer. Men han forlot egentlig aldri sitt opprinnelige miljø eller sitt språk og han døyvet sin verste havlengsel ved å dorge høstmakrell, ivrig «som ein moralist etter umorale», som han skal ha betrodd en bekjent (10). Om språket skriver Øverland: «Man har kaldt landsmålet et fattig sprog – læs Olav Duun! – Et rikere og skjønnere, mer klangfuldt og malende, et mer lunefuldt og lykkelig instrument for menneskelig ånd og følelse finnes ikke».

Det kan imidlertid holde hardt for en språkavstumpet leser å forstå alle ord og uttrykk av lokal opprinnelse. Til gjengjeld trenger ikke Duun mange ord for å få fram en stemning. Han skriver for øvrig vekselvis «tannlæken», «tann-doktoren» eller «tannlegen».

SLUTTKOMMENTARER • De eksemplene fra litteraturen som er trukket frem her, er gamle og noen av dem på siden av temaet. Noen fellesnevner finner man ikke, men sarkasmene fra vens-tresiden og den gamle redselen for skoletannlegen er tydelige trekk. Noen litterær parallell til publikums tilsynelatende tilfredshet med dagens tannlege er det vanskelig å finne. Bare Olav Duun, av alle, har beskrevet en tilnærmet attraktiv tannlegefigur for snart

hundre år siden. Nå er det ikke godt å vite i hvilken grad litterære karakterer avspeiler holdninger i samfunnet, men gamle glimt fra litteraturen representerer i alle fall tidstypiske øyeblikksbilder fra en virksomhet som fortsatt er skremmende for mange.

Litteratur

1. Grytten, J, Holst D, Skau I. Tilfredshet med tannlegetjenesten i den voksne befolkningen. *Nor Tannlegeforen Tid* 2004; 114: 622–626.

2. Ola Bauer. *Humlehjertene*. Roman, side 70–85. Gyldendal Norsk Forlag 1980.

3. Roy Jacobsen. *Seierherrene*, Del 2: Gutt. Roman, side 335–339. J W Cappelen Forlag a/s, 1991.

4. Dag Solstad. *Gymnaslærer Pedersens* beretning om den store politiske vekkel-sen som har hjemsøkt vårt land. Roman, side 45. Forlaget Oktober a/s, 1982.

5. Jan Jacob Tønseth. *Hilmar Iversens* ensomhet. Roman, side 122. J W Cappelen forlag A/S, 1992.

6. Knut Faldbakken. *Bad Boy*. Roman, side 69–78. Gyldendal Norsk Forlag 1988.

7. Johan Fredrik Grøgaard. *Dyvekes* grav. Roman, side 23. Gyldendal Norsk Forlag, 1967.

8. Olav Duun. *Skrifter i samling 2*. Sigyn. Roman. H. Aschehoug & Co 1995. Opp-rinnelig utgitt 1913.

9. Arnulf Øverland. *Olav Duun*. Side 10, 22. Olav Norlis Forlag, 1926.

10. Pål Espolin Johnson. *Etterord til Duun: Skrifter i samling 2*. H. Aschehoug & Co, 1995.